

วิเคราะห์ลัทธิชาตินิยมในเชิงทฤษฎี

1. ความนำ

ปัจจุบันนี้ คำว่า “ชาตินิยม” มักเป็นคำที่ใช้อยู่เสมอ ๆ ในประเทศด้อยพัฒนาทั่ว ๆ ไป และโดยเฉพาะมุ่งในแง่ที่จะให้เป็นพลังสร้างชาติ เป็นสิ่งที่ผู้ปกครองมักจะเรียกร้องและพยายามสร้างให้เกิดขึ้นในประเทศของตน ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาระดับฐานะของประเทศให้ทัดเทียมกับอารยชาติอื่น ๆ หรือบางครั้งก็เพียงแค่ต้องการให้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ประชาชนยอมรับสภาพความเป็นผู้นำของตนเท่านั้น บทความต่อไปนี้จะศึกษาถึงกำเนิดลักษณะและธรรมชาติโดยสังเขปของลัทธิชาตินิยมทั่วไป

2. ความหมาย

ได้มีผู้ให้คำนิยามของคำว่า ลัทธิชาตินิยม ไว้ในหลายทางแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม ในความหมายอย่างกว้าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ชาตินิยม คือ ความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่รู้สึกว่าจะตนมีหน้าที่ที่จะต้องจงรักภักดีอย่างสูงสุดต่อชาติ¹ หรือชาตินิยม คือ ภาวะของจิตใจ ความรู้สึกของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในภูมิประเทศเดียวกัน, ใช้ภาษาเดียวกัน, มีวรรณคดีร่วมกัน, อันเป็นแรงส่งให้ความเป็นชาติปรากฏขึ้น ทั้งนี้ อาจจะรวมทั้งความรู้สึกในธรรมเนียมเดียวกัน หรือศาสนาเดียวกันด้วย อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่า ชาตินิยมจะต้องมีทุกลักษณะตามคำนิยามนี้² ทั้งนี้ จะเห็นได้จากลักษณะชาตินิยมในประเทศบางประเทศ เช่น อินโดนีเซีย, อินเดีย ประเทศเหล่านี้ ชนของประเทศต่างมีภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างกันแต่ลัทธิชาตินิยมยังคงเกิดขึ้นได้ แต่ในบางประเทศที่มีศาสนาเดียวกัน ภาษาเดียวกัน กลับไม่เกิดความรู้สึกชาตินิยมร่วมกัน เช่น ในกลุ่มอาหรับ ในประเทศเหล่านี้แบ่งตนเองออกเป็น 2 ค่าย ดังนั้น คำนิยามที่ว่า ชาตินิยม คือ ความจงรักภักดีที่มีต่อรัฐและรัฐบาล³ จึงน่าจะเป็นคำนิยามที่น่าจะใช้ได้ทั้งในประเทศที่เจริญแล้วและประเทศด้อยพัฒนา (ซึ่งมีวิวัฒนาการของชาตินิยมต่างกัน) อย่างไรก็ตาม ทว่าชาตินิยม คือ ขบวนการทางการเมืองซึ่งแสวงหาความสำเร็จเสรีภาพและป้อง

¹ Hans Kohn, *Nationalism* (New York : Van Nostrand. 1955) p. 1

² Louis L. Snyder, *The Dynamics of Nationalism* (New York : Van Nostrand, 1964) p. 2

³ John H. Kautsky, *Political Change in Underdeveloped Country* (New York: Wiley and sons. 1963) p. 33.

กันความมั่นคงของชาติ และความรู้สึกประการหนึ่งที่น่าจะนำไปสู่ชาตินิยมได้ คือ การรู้สึกถูกกดขี่หรือเอารัดเอาเปรียบจากชนต่างชาติ.....ฉะนั้น ขบวนการการเมือง (ของลัทธิชาตินิยม) จึงขึ้นอยู่กับความรู้สึกที่ต่อต้านชาวต่างประเทศ⁴ ก็เป็นคำนิยามที่แสดงลักษณะของลัทธิชาตินิยมในปัจจุบันได้แจ่มชัดพอสมควร

3. กำเนิดชาตินิยม

ในเรื่องของกำเนิดของลัทธิชาตินิยมนี้ อาจแบ่งแยกการอธิบายออกได้เป็น 2 ทาง คือการกำเนิดของสังกัปหรือทฤษฎีชาตินิยมและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ที่อาจถือเป็นการกำเนิดของชาตินิยมในทางพฤกษกรรม

3.1 นักทฤษฎีชาตินิยม

3.1.1 แมคคิอาเวลลี (Niccolo Machiavelli : 1469 - 1527) นับเป็นนักทฤษฎีชั้นแนวหน้าที่เริ่มคิดถึงลัทธิชาตินิยม เขาเชื่อว่าลัทธิสากลนิยมหรือศาสนา (มีอิทธิพลในสมัยนั้น) ไม่มีประโยชน์ เขาเรียกร้องให้รัฐสร้างความมั่นคงให้กับตนเองให้รัฐสร้างเครื่องมือเพื่อสร้างอำนาจที่จะนำรัฐไปสู่เป้าหมายนั้น เขาเรียกร้องหา “รัฐบุรุษเพื่อปลดปล่อยอิตาลีจากพวกป่าเถื่อน”⁵ ใน *The Prince* แต่คำเรียกร้องของเขาหาได้รับความสนใจแต่ประการใดไม่

3.1.2 จอห์น มิลตัน (John Milton 1608 - 1674) เมธีชาวอังกฤษได้เสนอ “เสรีภาพส่วนบุคคล” ว่าชาวอังกฤษควรมีอิสระในการแสดงความคิดและวิพากษ์วิจารณ์โดยปราศจากการครอบงำ การเรียกร้องให้ต่อสู้ของมิลตันไม่ใช่กับต่างชาติแต่เป็นการต่อสู้กับกฎข้อบังคับของศาสนาและอำนาจที่เหนือขึ้นไป

3.1.3 ในฝรั่งเศส ของ ซาก รูสโซ (Jean Jacques Rousseau : 1712 - 1778) ได้เสนอทฤษฎีเจตจำนงทั่วไป (General Will) ขึ้นมาเพื่อเป็นบุคลิกกรรมของชาติ (Collective personality of nation) เพื่อเป็นศูนย์กลางอันใหม่ของสังคม โดยเห็นว่าอธิปไตยของรัฐนั้นปรากฏอยู่ในรูปของ “พระมหากษัตริย์” ซึ่งการปกครองในรูปนี้ไม่ทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองมีความสุข เพราะเป็นการปกครองตามความพอใจของผู้ปกครองเขาเสนอให้สร้างเจตจำนงทั่วไปขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองประเทศแทนกษัตริย์ อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ โดยมีประชาชนเป็นผู้ใช้และแสดงออกทางเจตจำนงทั่วไป

⁴ K.R. Minogue, *Nationalism* (New York : Basic Books. 1967) p. 25.

⁵ Kohn, *op.cit.*, p. 14.

3.1.4 นอกจากนี้ ยังมีเมธีที่สำคัญอีกหลายท่านที่นับได้ว่าเป็นผู้ผลักดันให้เกิดลัทธิชาตินิยมขึ้นมา เช่น จอห์น ล็อก (John Locke : 1632 - 1704) นักคิดในกลุ่มสัญญาประชาคมมองเตสกีเอร์ (Montesquieu : 1689 - 1755) ผู้ซึ่งเชื่อว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน Herder ซึ่งเชื่อว่าสัญชาติย่อมมีสิทธิดีกว่าอย่างอื่น และเชื่อว่ากษัตริย์มักจะคิดถึงสงครามและอำนาจ แต่ชาตินิยมที่แท้จริงจะสร้างสันติภาพ⁶

3.2 ประวัติความเป็นมาของชาตินิยม

นักประวัติศาสตร์บางท่านได้เริ่มต้นลัทธิชาตินิยมไว้ตั้งแต่ในสมัยของชาติฮีบรูและกรีก ประการแรก โดยความเชื่อของชาวฮีบรูซึ่งทำให้ตนเองรู้สึกเป็นมนุษย์พิเศษแตกต่างไปจากชนเผ่าอื่นๆ คือ ความเชื่อที่ว่าตนเป็นชนที่ได้รับเลือก (จากพระเจ้า) ความจำในอดีตและความหวังในอนาคตสุดท้าย คือ การเป็น National Messiahism⁷ ความเชื่อนี้เองที่ชาวฮีบรูแยกตัวเองออกห่างจากชนชาติอื่น สำหรับกรีกนั้นมีสิ่งที่ทำให้ชาวกรีกรู้สึกกว่าตนมีสิ่งเหนือกว่าชาติอื่น คือ การยอมรับในระบบการเมืองในสังคมตนตามนัยนี้ คือ ระบบนครรัฐ⁸ จากสิ่งที่พิเศษกว่าชาติอื่นนี้เองที่ทำให้สองชนชาตินี้รู้สึกตนเองว่าเหนือกว่าชนชาติอื่นและรู้สึกยิ่งในชนเผ่าของตน เมื่อหมดยุคของสองชาตินี้แล้วปรากฏการณ์ของชาตินิยมก็หายไป

จากแนวความคิดของ จอห์น มิลตัน, จอห์น ล็อก ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในอังกฤษ แนวความเชื่อทางการเมืองการปกครองตามทฤษฎีเทวสิทธิ์ ล้มเลิกหายไปเปลี่ยนมาเป็นทฤษฎีสัญญาประชาคม จุดแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ได้ชื่อว่า Glorious Revolution (1775 - 6) การปกครองซึ่งเดิมขึ้นอยู่กับกษัตริย์ได้เปลี่ยนมือมาสู่สภาซึ่งมาจากประชาชน สร้างกำหนดกฎเกณฑ์แห่งการปกครองขึ้น การปฏิวัติกลอเรียสนี้ได้สร้างความก้าวหน้าในรูปแบบของเสรีภาพ และการประนีประนอม ซึ่งเป็นรากฐานอย่างสำคัญของการดำรงชีวิตแห่งชาติ⁹

การปฏิวัติใหญ่ในอังกฤษและการแพร่กระจายของความคิดของนักคิดอังกฤษและฝรั่งเศส ได้เป็นแรงผลักดันให้เกิดการปฏิวัติใหญ่ขึ้นในฝรั่งเศส (1789) เปลี่ยนรูปการปกครองแบบกษัตริย์เข้าสู่การปกครองตนเองของประชาชน อิทธิพลของรูสโซได้แสดงออกในรูปของการเรียกร้องให้มีความรู้สึกรักชาติร่วมกัน และก่อเจตจำนงของชาติ (National

⁶ Kohn, *op.cit.*, p. 32.

⁷ Kohn, *op. cit.*, p. 11.

⁸ Kohn, *op.cit.*, p. 12.

⁹ Kohn, *op.cit.*, p. 17.

will) ขึ้น ความสำนึกในคำว่าชาติ (เมื่อก่อนนี้หมายถึงกษัตริย์) ได้ปรากฏชัดขึ้น โดยเห็นได้จากการก่อตั้งสภาแห่งชาติ ทรัพย์สินสมบัติของโบสถ์ซึ่งถือเป็นของศาสนาก็ยึดเข้าเป็นของชาติ โบสถ์กลายเป็นโบสถ์แห่งชาติ กองทัพแห่งชาติและแม้แต่เด็ก ๆ ก็ได้รับการสอนให้รู้จักภาษาของชาติและระบบการศึกษาของชาติ จากนั้นได้มีการเรียกร้องให้เกิดความรู้สึกรักชาติและเห็นคุณค่าของชาติ โรเบสปีแยร์ได้ชี้ให้เห็นว่า “(คนเรา) ควรเกิดมีชีวิตอยู่และตายเพื่อปิตุภูมิ”¹⁰

การรณรงค์เพื่อสร้างความรู้สึกรักในชาติอย่างเข้มแข็งนี้เอง ได้ทำให้ชาวฝรั่งเศสรู้สึกหยิ่งและภาคภูมิใจในชาติของตนและแปรเปลี่ยนไปเป็นความรู้สึกที่ว่า ชาติของตนประเสริฐกว่าชาติอื่น ๆ และควรที่จะนำอารยธรรมของตนไปเพื่อแผ่ชาติที่ด้อยอารยธรรมกว่าด้วยสงครามที่ฝรั่งเศสมีต่อประเทศเพื่อนบ้านในระยะต่อมานั้น ได้มีพลังแห่งความนึกคิดนี้สนับสนุนอยู่อย่างแข็งขัน

อิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงในอังกฤษและฝรั่งเศสได้กระจายออกไปในยุโรปและซีกโลกภาคอื่นอย่างรวดเร็ว ในศตวรรษที่ 19 - 20 มีการต่อสู้เพื่อรวมชาติของตนเกิดวีรบุรุษกู้ชาติขึ้นมากมายในหลายชาติ เช่น ซีมอนโบลิวาร์ คาวัวร์ เป็นต้น ความรู้สึกชาตินิยมที่เกิดขึ้นนี้ มีทั้งในแง่ที่พยายามรวมชาติของตนให้เป็นปึกแผ่น พยายามแพร่อารยธรรมของตนไปสู่ประเทศที่ด้อยกว่าและต่อต้านการแผ่ขยายอำนาจของต่างชาติ หรือสละแยกอิทธิพลของชาติออกไป ลัทธิชาตินิยม (ปัจจุบัน) ปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดในกลุ่มประเทศอาณานิคมหรือด้อยพัฒนา ที่ต่อสู้เพื่อกู้ชาติหรือสร้างความเป็นไททั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองของชาติของตน

4. รูปแบบที่สำคัญของลัทธิชาตินิยม

รูปแบบของชาตินิยมที่กล่าวต่อไปนี้เป็นรูปแบบที่วิเคราะห์แยกประเภทโดยศาสตราจารย์ Carlton J.H. Hayes ซึ่งถือกันว่าเป็นการแบ่งแยกประเภทของชาตินิยมที่รู้จักกันดีที่สุด

4.1 *Humanitarian nationalism* นับเป็นชาตินิยมชนิดแรกที่ปรากฏขึ้นเป็นรูปแบบ (ศ. 18) ลักษณะของชาตินิยมชนิดนี้คือ ให้รัฐบาลระลึกรถึงผลประโยชน์ที่แท้จริง และป้องกันศักดิ์ศรีของชาติ และเชื่อว่าชาติของตนเป็นชาติพันธุ์ที่ดีที่สุด ชาตินิยมในสมัยการปฏิวัติฝรั่งเศสนับเข้าเป็นชาตินิยมชนิดนี้ นอกจากลักษณะดังกล่าวแล้ว ความเห็นที่ว่า “จะต้องไม่จำกัด (เอกลักษณะนี้) ไว้เฉพาะประชาชนของตนเท่านั้น แต่ต้องทำให้ประชาชาติอื่น

¹⁰ Snyder, *The Dynamics of Nationalism*, p. 105.

ดำเนินไปตามแบบฉบับของชาติตนอันเป็นแบบฉบับที่ดีที่สุด”¹¹ ก็เป็นประเด็นสำคัญด้วย

4.2 **Jacobin nationalism** เป็นลัทธิชาตินิยมที่มีพื้นฐานมาจากความคิดของรุสโซ (Humanitarian democratic nationalism) ประกอบกับการปฏิวัติฝรั่งเศสมีความเชื่อในการป้องกันและเผยแพร่เสรีภาพ เสมอภาพ และภราดรภาพ¹² และเชื่อว่ารัฐจะเป็นผู้สร้างความสมบูรณ์พูนสุขและความยุติธรรมให้กับประชาชน แต่ลัทธิชาตินิยมประเภทนี้ มีลักษณะเป็นลัทธิทางศาสนาว่าการเมือง (มีผู้เผยแพร่คล้ายพระ)

4.3 **Traditional nationalism** เป็นชาตินิยมที่ตรงกันข้ามกับการปฏิวัติฝรั่งเศส พื้นฐานความเชื่อของชาตินิยมชนิดนี้มีได้อยู่ในแนว “เหตุผล” (แนวคิดของนักปราชญ์สมัยปฏิวัติฝรั่งเศสเป็นความเชื่อแบบ “เหตุผล”) หรือการปฏิวัติ แต่กลับเชื่อในเรื่องของประวัติศาสตร์และประเพณี

4.4 **Liberal nationalism** ชาตินิยมประเภทนี้ได้กำเนิดขึ้นในอังกฤษ (ศ. 18) เชื่อในเรื่องอำนาจอธิปไตยของชาติ แต่ยอมรับในการตัดสินใจของประชาชนเป็นปัจเจกชนนิยม รัฐธรรมนูญนิยมและลัทธิตามธรรมชาติ

4.5 **Integral nationalism** “ปฏิเสธการร่วมมือกับชาติอื่น ยกเว้นการร่วมมือนั้นจะให้ผลประโยชน์แก่ตน ชอบรุกรานไม่ไว้ใจชาติอื่น นิยมทหารและมีแนวโน้มที่จะเป็นจักรวรรดินิยม กิจการภายในไม่เป็นเสรี แต่จะเป็นแบบทระราชย์”¹³ รัฐมักใช้อำนาจเด็ดขาดโดยถือความปลอดภัยของรัฐเป็นข้ออ้าง

5. ชั้นความเจริญของชาตินิยม (ในชาติ)

บางท่านได้แบ่งชั้นความเจริญเติบโตของลัทธิชาตินิยมในแต่ละชาติ โดยเฉพาะในประเทศอาณานิคมหรือด้อยพัฒนาทั้งหลายไว้เป็น 3 ลำดับด้วยกัน คือ

5.1 คนในชาติเริ่มรู้สึกสำนึกตัวว่าตนเองถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบจากชนต่างชาติ มีความรู้สึกต่อต้านความคิดและการกระทำของต่างชาติ เริ่มมองหาสิ่งเป็นเอกลักษณ์ของตน ละทิ้งความเชื่อแบบต่างชาติ เช่น อินเดียฟื้นฟูศาสนาฮินดู (ในสมัยเป็นอาณานิคมของอังกฤษ) ชาตอฟริกกัน (บางชาติ) มีความรู้สึกภาคภูมิใจในสถานินิบาล เป็นต้น และมีการให้

¹¹ สุขุม นวลสกุล *Nationalism as a Driving Force in International Politics* (ไม่ได้จัดพิมพ์, ภาคนิพนธ์ในเรื่องการเมืองระหว่างประเทศ Texas A. & I. University, 1968), p. 3.

¹² Snyder, *op.cit.*, p. 51.

¹³ Snyder, *op.&.*, p. 52.

สมญานามปฏิบัติการต่าง ๆ ในแง่เกียรติภูมิของชาติ เช่น เรียกเหตุการณ์ซึ่งในหนังสือของอังกฤษเรียกว่า “กบฏชาวอินเดีย” เป็น “สงครามกู้อิสรภาพครั้งแรกของชาวอินเดีย” เป็นต้น¹⁴

5.2 เป็นระยะของการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ¹⁵ ซึ่งอาจปรากฏออกมาในรูปการก่อการร้าย สงครามกองโจร การก่อความยุ่งยากหรือเดินขบวน หรือดำเนินการทางการเมืองอย่างสันติ เช่น การเจรจา เป็นต้น เพื่อบรรลุในขั้นนี้จะได้มีการสร้างวีรบุรุษและรูปแบบแห่งการรณรงค์ขึ้น เพื่อจุดประสงค์แห่งการรับถ่ายอำนาจจากต่างชาติมาเป็นของตน

5.3 เป็นระยะของการรวมตัวที่เป็นปึกแผ่น¹⁶ เรียกร้องหรือรณรงค์เพื่อความ เป็นปึกแผ่นของชาติ อาจจะใช้กรรมวิธีต่าง ๆ กัน เช่น การสร้างนโยบายประจัญหน้าของอินโดนีเซียต่อมาเลเซีย หรือปัญหาแคชเมียร์ในอินเดียและปากีสถาน

ในเวลาไม่นานมานี้ จักรวรรดินี้อาจขยายวงกว้างออกไป ทางด้านเศรษฐกิจด้วย โดยถือเอาการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายแห่งการรณรงค์เร่งเร้าสร้างชาตินิยมด้วย เช่น การรณรงค์ของกลุ่มนิสิตนักศึกษาในการต่อต้านสินค้าต่างชาติและเรียกร้องให้สนับสนุนสินค้าไทยในปลาย พ.ศ. 2515 เป็นต้น

6. ความสงท้าย

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า ชาตินิยมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาชาติ และช่วยเสริมสร้างพลังของชาติ ชาตินิยมมีอิทธิพลไม่น้อยในการผลักดันบทบาทของชาติแต่ละชาติ อาจกล่าวได้ว่า การแตกแยกของประเทศในกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะระหว่างสหภาพโซเวียตกับสาธารณรัฐประชาชนจีนสาเหตุหนึ่งนั้น เป็นผลจากความรู้สึกชาตินิยมของผู้นำประเทศทั้งสองที่เชื่อมั่นว่า คอมมิวนิสต์รัสเซีย หรือคอมมิวนิสต์จีน เป็นคอมมิวนิสต์ที่แท้จริงที่ควรได้เป็นผู้นำประเทศในกลุ่มคอมมิวนิสต์

การศึกษาข้างต้นเป็นแต่การศึกษา “ชาตินิยม” ในวงกว้างขั้นพื้นฐานเป็นเพียงการแนะนำให้รู้จักกับความหมาย, ประเภท, รวมทั้งการดำเนินและวัฒนาการของชาตินิยมเท่านั้น ยังไม่ลึกซึ้งพอ.

¹⁴ Minogue, *op.cit.*, p. 27.

¹ Minogue, *loc.cit.*,

¹⁶ Minogue, *op.cit.*, p. 28.